

Børn bruger værdiløse pengesedler som legetøj under inflationen i 1923

3

Gadekampe og økonomisk kaos, 1919-23

Tiden efter krigsafslutningen var præget af sult og nød. Det var svært at få fat i mad og endnu sværere at få arbejde. Krigen havde ødelagt det tyske produktionsapparat og elendigheden forværredes af den strenge vinter.

Pengenes købekraft blev mindre og mindre, og et år efter krigens afslutning var markens værdi kun cirka en femtedel af værdien før 1914. Når pengene bliver mindre og mindre værd, taler man om inflation. Den hastigt voksende inflation gik ud over alle de mennesker, der ud af deres lille løn havde lagt penge til side til sikring mod sygdom og alderdom. Deres sparepenge skrumpede i løbet af kort tid ind til det rene ingenting. Snart var hele den tyske middelklasse kastet ud i dyb fattigdom. Mange familier solgte alt hvad de havde, for at holde den værste sult fra døren. På dette tidspunkt led mange tyskere regulær hungersnød, og det lod til, at elendigheden aldrig ville tage en ende.

Hungersnøden og befolkningens lidelser affødte en dyb bitterhed, der rettede sig mod systemet og den nye demokratiske regering. Man mindedes de gode gamle dage under kejseren, hvor der havde været nok at spise – og så havde der været ro og orden, ikke gadekampe og uroligheder.

Det var svært for mange nødstedte tyskere at forstå, at det var kejseren og

generalerne, der var ansvarlige for krigen.

Inflationen

De skiftende regeringer forsøgte at få genoprettet økonomien og i første omgang at få styr på den stigende inflation. Inflationen opstod, fordi de enorme krigsomkostninger var blevet finansieret ved hjælp af lån, der nu skulle betales tilbage. Tilbagebetalingen skete dels ved at forhøje skatterne dels ved forøget udstedelse af pengesedler. Dermed kom der flere penge i omløb, der samtidig blev mindre og mindre værd.

I første omgang havde inflationen ikke nogen negativ effekt på den tyske produktion. Det hang sammen med, at fabriksejere opkøbte fabrikker for lånte penge, som de senere betalte tilbage med et beløb, hvis værdi var mindre end det, de havde lånt. På den måde tjente storindustrien ligefrem på inflationen, men på længere sigt blev også de ramt på grund af befolkningens ringe købekraft.

Også arbejdsløsheden faldt i begyndelsen af 1920'erne, hvilket primært skyldtes en arbejdsfordeling, som var blevet indført i 1918, hvor det blev pålagt alle tyske firmaer at genansætte de tidligere ansatte, der nu vendte hjem fra krigstjeneste.

Kvinder og børn samler kul under hyperinflationen i 1923

Krigsskadeserstatninger

For at finansiere de store krigsskadeserstatninger, der især gik til Frankrig, var Tyskland nødt til at skabe et overskud i valutabeholdningen. Dette kunne kun ske ved, at den tyske industri eksporterede flere varer, end der blev importeret. Ved at "dumpe" priserne ramtes andre landes industrieksport, og de billigere tyske varer standsede i visse tilfælde andre landes produktion. Økonomisk set var de store tyske krigsskadebetalinger en ulempe for eksempelvis England.

I begyndelsen af 1920'erne viste det sig, at Tyskland ikke var i stand til at betale de store erstatninger ved hjælp af eksporten. I stedet finansierede regeringen betalingerne gennem øget pengeudstedelse, hvilket således var med til at øge inflationen. Markens

værdi svandt til det rene ingenting. Om morgenen kostede en avis 50.000 mark om aftenen 100.000. Folk fik udbetalt løn dagligt, og tiggere på gaden smed 100.000 marksedler væk fordi de ikke kunne købe noget for dem. De dybtgående følger, som dette fik for det tyske samfund fik til sidst tyskerne helt til at indstille krigsskadebetalingerne.

Ruhrbesættelsen 1923

Frankrig ville ikke acceptere, at Tyskland ikke betalte sin krigsskadeserstatning som bestemt i Versailles. For at tvinge Tyskland til at betale rykkede franske tropper i januar 1923 ind i Ruhr-distriktet. Området var vigtigt for den tyske industri, der fik store kulforsyninger fra minerne i Ruhr. Disse forsyninger blev nu afskåret.

Selv handel med tomme konservesdåser blev en del af hverdagslivet i begyndelsen af 1920'erne

Den franske besættelse blev kulminationen på flere års økonomisk kaos. Der blev iværksat "arbejd langsomt"-aktioner og arbejderne strejkede, og de franske myndigheder måtte tage stadig hårdere metoder i brug. Blandt andet standsede man fødevarerforslerne for at tvinge befolkningen i arbejde. Ruhrbesættelsen ramte vigtige dele af den tyske økonomi, hvor især de små virksomheder, der overlevede på små private kapitalindsud, blev hårdt ramt. Arbejderne blev også ramt

på grund af den stigende inflation og dermed faldende realløn. De store virksomhedsejere, der levede på lånt kapital, gik derimod styrket ud af krisen.

Politisk skete der en deling af den tyske befolkning, hvor arbejderklassen i stigende omfang vendte sig mod det kommunistiske parti, og middelstanden blev stærkt nationalistisk og søgte støtte fra de yderliggående nationalistiske bevægelser, der blomstrede op lige efter 1. verdenskrig.

Det Tyske Arbejderparti – DAP

I 1919 dannede cirka 25 arbejdere ved jernbanen i München et parti de kaldte DAP (Deutsche Arbeiterpartei). Partiet forsøgte at forene arbejderinteresser med nationale interesser og søgte at lægge afstand til den marxistiske og internationale arbejderbevægelse. De gik ind for at arbejderne skulle overtage produktionsmidlerne og dele overskudet. Partiet gik også ind for et fællesskab mellem arbejder og arbejdsgiver vendt mod deres fælles fjende: den jødiske spekulant.

DAP blev forløber for det tyske nationalsocialistiske parti NSDAP, der blev dannet i 1920. Det var ikke en tilfældighed, at DAP blev dannet på samme tidspunkt, som fascismen opstod i Italien. Der er mange lighedspunkter mellem den tidlige nationalsocialisme i Tyskland og fascismen i Italien fx den stærke nationalisme og førerdyrkelse.

Det var heller ikke noget tilfælde, at DAP opstod og blomstrede op i München. I den nye og ustabile Weimarrepublik havde Bayern udviklet sig til et fristed for de nationalistiske og anti-semitiske strømninger. Her havde nederlaget og Versaillesfreden virket langt stærkere, end man så det andre steder i Tyskland. Selv de lokale bayerske politikere var fjendtlig indstillet over for Weimarrepublikken, og demokratiet blev gjort ansvarlig for de kaotiske forhold i Tyskland. Det kom de mange højre-ekstremistiske og anti-demokratiske grupper til gode – således også DAP, der fra begyndelsen nød godt af statsmagtens og især politiets beskyttelse. Det lykkedes på den måde partiet at få nogle vigtige støtter inden for Münchens politi, der undlod at gribe ind over for nazisternes møder.

Under den kommunistiske revolution i München lige efter 1. verdenskrig, dannede tidligere soldater og officerer en række borgerværn og frikorps, der forsøgte at forsvare sig mod kommunismen. Frikorps-medlemmerne blev lidt efter lidt sluset ind i de nationalistiske partier. Således også i DAP.

Selvom DAP fra begyndelsen var endnu en gruppe blandt utallige andre politiske højregrupper i efterkrigstidens Bayern, lykkedes det partiet at blive attraktivt og dermed gøre den højreorienterede nationalisme tiltrækkende for befolkningen. Den konservative elite i Bayern så DAP som spydspids mod venstrefløj og så derfor igennem fingrene med partiets til tider voldelige fremtoning.

Hitlers indtræden i DAP

Hovedårsagen til DAPs voksende popularitet var den tyske middelklasses hårde økonomiske vilkår. En anden betydelig årsag var Adolf Hitlers indtræden i efteråret 1919. Da Hitler kom i kontakt med partiet, havde det cirka 50 medlemmer, men han fik hurtigt gjort partiet kendt. Selvom nationalsocialismens historie blev mere og andet end Hitler, så kan partiets fremgang fra 1920 stort set tilskrives ham.

Adolf Hitler var stadig østrigsk statsborger, da han 30 år gammel gik ind i politik. Efter krigen fungerede Hitler som efterretningsagent for rigsværnet, og 12. september 1919 fik han ordre til at følge et møde i DAP for at se, om partiet havde statsfjendtlig karakter. Mødet fik afgørende betydning for Hitler, der ved denne lejlighed for første gang kom i direkte kontakt med Münchens politiske liv. Under mødet trådte Hitler

Den 34-årige Adolf Hitler fejrer „Der Deutsche Tag“ i Nürnberg 1923 i anledningen af sejren ved Sedan, september 1870. Sejrsfesten blev af nationalistiske grupper brugt til en massedemonstration mod Weimar-republikken.

ud af sin rolle som efterretningsmand og deltog lidenskabeligt i mødets diskussioner. Hans engagerede indlæg gjorde indtryk på deltagerne, og efter mødet opfordrede partiets ledelse ham til at melde sig ind i partiet.

Den 13. november 1919 holdt Hitler sin første tale for sit nye parti. Emnet var Versailles-aftalen. Hitler havde oprindeligt tænkt sig at tale et kvarters tid, men under talen hidsede han sig selv op i en sådan grad, at tilhørerne blev tryllebundet af hans hadske udta-

lelser mod politikerne, der havde ladet sig diktere ved at underskrive Versaillesfreden. Talen kom til at vare halvanden time! Hitler blev ved denne lejlighed klar over, hvilken virkning der lå i følelsesmæssig agitation. Det afgørende var ikke hvad der blev sagt, men hvordan budskabet blev leveret. I *Mein Kampf* skrev han "Den store masses modtagelighed er kun yderst begrænset, forståelsen ringe, men til gengæld er glemsomheden stor. På grund af disse kendsgerninger må enhver effektiv propaganda indskrænke sig til yderst få punkter og blive ved med at benytte dem som slagord, til det er sikkert, at selv den sidste er i stand til at forestille sig, hvilken betydning ordene har (...) Den, der vil vinde den brede masse, må kende den nøgle, der giver adgang til dens hjerte".

Hitler så nu sig selv som taler og propagandist for den nationale socialisme og propagandaen som midlet til at nå politikens mål: Tysklands fornyelse.

Grundlæggelsen af NSDAP

Hitlers egentlige politiske gennembrud kom cirka tre måneder senere, den 24. februar 1920. Partiet havde indkaldt til stormøde i en af Münchens største samlingsale, festsalen i Hofbräuhaus.

Det var blevet almindelig kendt i München, at der skete noget, når Hitler gik på talerstolen. Så henved 2.000 mennesker var mødt frem til den proklamerede "afregning med systemet, Versaillesfreden og jøderne!". Mødet blev brugt som et slags partistiftende møde, idet Hitler under stormende begejstring fremlagde et nyt partiprogram. I august 1920 ændrede partiet navn til National Sozialistische Deutsche Arbeiter Partei (NSDAP).

Partiprogrammet: De 25 punkter

De 25 punkter blev NSDAPs officielle partiprogram og grundstammen i den nazistiske ideologi helt frem til 1945.

Programmet var meget generelt i sine formuleringer, og ideerne udgjorde et sammensurium af forskellige tanker og mål for samfundsudviklingen.

Ideerne var en videreførelse af DAPs program og i sig selv ikke synderlig originale. Som helhed lignede programets punkter mange af de tanker, der prægede datidens folkelige og højreradikale grupper i Bayern.

Hvad der gjorde partiet originalt på den politiske scene i München, var den fascistiske og revolutionære form, der prægede partiets arrangementer. Eksempelvis paradedisciplin og dyrkelse af føreren. Det var en politisk stil, der var aggressiv, og som ikke veg tilbage for at bruge terror og vold. Hitler havde på det partistiftende møde proklameret "Vor parole hedder kun kamp".

På et medlemsmøde få dage efter grundlæggelsen af NSDAP trådte den hidtidige ledelse af partiet tilbage, og Hitler blev ny formand med nærmest enevældige magtbeføjelser. Det blev vedtaget, at partiprogrammet skulle stå uændret i foreløbig 6 år, og derved var enhver diskussion om partiets politiske linie manet i jorden. Det blev ligeledes besluttet, at München skulle være bevægelsens hovedsæde, hvilket iøvrigt blev bibeholdt efter magtovertagelsen i 1933.

SA

Hitler var nu NSDAPs ubestridte leder, hvilket betød, at partiet skulle følge ham og ikke omvendt. For at understrege partiets revolutionære linie påbegyndte Hitler i 1921 opbygningen af SA.

SA (Sturmabteilung) var oprindeligt en slags sports- og gymnastikafdeling, men udviklede sig hurtigt til en regulær partihær og et politisk instrument for Hitler.

I begyndelsen blev SA brugt som en slags vagtværn til beskyttelse af nazisternes arrangementer. Senere blev SA et militant og revolutionært udtryk for NSDAPs ideologi, og gik selv over til at forstyrre og afbryde modstanderes møder.

SA's cirka 300 mand udgjorde kernen i den tidlige nationalsocialisme som en revolutionær kampgruppe, og det blev et vigtigt instrument for NSDAP til at propagandere partiets politik og gøre det kendt i offentligheden. Organisatorisk stod SA direkte under Hitler, men der opstod tidligt diskussion om, hvorvidt SA alene skulle være et instrument for Hitler, eller det skulle have en mere selvstændig funktion som en slags paramilitær organisation. Denne konflikt lurede hele tiden under overfladen og blev først endeligt afklaret ved "de lange knives nat" i 1934 (se kapitel 6).

Allerede i 1921 havde NSDAP fået konturerne af det masseparti, som det senere skulle vise sig at blive: partihæren SA var ved at blive opbygget, partiet havde erhvervet sig avisen *Völkischer Beobachter*, hvilket gav partiet et vigtigt propagandamedie, partimedlemmerne var begyndt at optræde i uniform og med en lang række let genkendelige symboler: først kom fanen med hagekorset, så armbindet, de brune skjorter og hilsenen med den opstrakte højre arm.

Selvom Hitler med sine taler og propaganda, og SA med sin voldelige adfærd skabte stigende opmærksomhed om NSDAP, havde partiet kun knap 2.000 medlemmer i 1921. I 1922 voksede

SA sig meget stærkt, og blev derved i sig selv en vigtig faktor i bayersk politik.

Inspiration fra Italien

Hitler og NSDAPs stigende betydning i bayersk politik var opmuntret af udviklingen i Italien, hvor Mussolini med sin fascistiske politik på samme tid tilkæmpede sig stadig større politisk indflydelse.

Benito Mussolini brød under 1. verdenskrig ud af det italienske socialistparti (som han var medstifter af) og oprettede "Forbundet for Revolutionær Aktion" (Fascio di Azione Revoluzionaria), som støttede Italiens krigsdeltagelse.

Efter krigens ophør vågnede revolutionsånden i Italien, og det kom til strejker og fabriksbesættelser. Mussolinis kampgrupper påtog sig opgaven at beskytte godsejernes og fabrikanternes ejendom mod kommunisterne. Til gengæld ydede godsejerne og de største fabriksejere Mussolini økonomisk støtte.

Parallelt med den politiske udvikling i Tyskland var Italien præget af strejker og optøjer, der styrkede de italienske fascister. Mussolini var en fremragende taler og gik ind for at genoprette orden, disciplin og sammenhold i Italien.

De italienske fascisternes fremgang kulminerede i oktober 1922 med den såkaldte "march mod Rom", hvor den italienske konge af frygt for at miste sin trone overgav regeringsmagten til Mussolini.

Fascismens sejr i Italien blev opfattet som et forbillede af de tyske nazister. I München tog Hitler ved lære af den

italienske "fører" og kopierede hans optræden. Det var da også fra det fascistiske Italien nazisterne kopierede fascisthilsenen. Ligesom Mussolini var marcheret mod Rom, forberedte Hitler sig på at lade sine tyske nazister marchere mod Berlin.

Det mislykkede "Ølstuekup"

Som følge af den franske Ruhr-besættelse i januar 1923 og den galoperende inflation blev Weimarrepublikken kastet ud i sin værste krise, og Tyskland var ved at gå i opløsning. Men de kaotiske tilstande var frugtbar jord for nazisterne, og i november 1923 mente Hitler, at tiden var inde til en magtovertagelse i Bayern og en march mod Berlin.

Det hele begyndte den 8. november 1923, hvor en gruppe nazister med general Ludendorff og Hitler i spidsen invaderede et politisk møde i Bürgerbräukeller. "Den nationale revolution er begyndt", erklærede Hitler og udnævnte sig selv som leder af en ny national regering i Tyskland. Kupforsøget brød hurtigt sammen, og de ansvarlige ledere blev anholdt og sigtet for statsforræderi.

Kupforsøget i München er af mange blevet kaldt Hitlers store fejltrin, og kuppets ynkelige udfald kan da også betragtes som en politisk fiasko for det fremadstræbende NSDAP og dets fører. Men i virkeligheden blev det mislykkede kup indledningen til Hitlers politiske karriere, for nazisterne lærte af det fejlslagne kupforsøg, og Hitler begyndte en ny politisk vej til magten i Tyskland.